

Prof. dr Nataša Mrvić-Petrović,
Pravni fakultet UNION,
Prof. dr Zdravko Petrović

UDK: 343.294/.296
Originalni naučni rad

NAKNADA ŠTETE ZBOG NEOSNOVANOG LIŠENJA SLOBODE ILI NEOSNOVANE OSUDE U STRANIM ZAKONODAVSTVIMA

U radu se analiza način naknade štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude u pojedinim zakonodavstvima anglo-saksonskog i evropsko-kontinentalnog pravnog sistema. Konstatuje se da se u državama anglo-saksonske pravne tradicije primat daje ustavnom karakteru prava na slobodu i sigurnost, a pravo na naknadu štete licu neosnovano lišenim slobode ili neosnovano osuđenom se omogućava makar ex gratia, ukoliko se ne dopušta mogućnost da država bude odgovorna za takvu štetu. Ipak, u skladu sa međunarodnim standardima, država se sve češće i statutarно obavezuje na naknadu štete ako se radi o kršenjima ustavom garantovanih prava građana koji se mogu dovesti u vezu sa propustima u radu državnih organa. U kontinentalno-evropskom pravnom sistemu pravo na naknadu štete u korist neosnovano osuđenog lica temelji se na ustavu, a konkretizuje se kroz opšte odredbe građanskog zakonodavstva ili kroz krivičnoprocesne odredbe. Ono ima kompenzatornu prirodu, ali se zapaža i da naknada sve češće zadobija kazneni karakter. Uprkos razlikama u mehanizmu na koji se ostvaruje, osnovna sličnost zapaža se u činjenici da pravo na naknadu štete u ovim slučajevima treba da omogući otklanjanje posledica kršenja ustavom i međunarodnim aktima garantovanog prava na slobodu.

Ključne reči: naknada štete, pravo na slobodu, međunarodna ljudska prava, neosnovana osuda, neosnovano lišenje slobode.

Uvod

Lica neosnovano lišena slobode ili neosnovano osuđena u krivičnom postupku predstavljaju svojevrzne žrtve pogrešne, nepravilne ili nezakonite radnje policije i/ili organa pravosuđa. Elementarni zahtev pravičnosti nameće potrebu da se ovim licima naknadi pretrpljena šteta, a potom i da se postigne njihova potpuna društvena rehabilitacija. Iako je moguće štititi prava ovih lica i pred Evropskim sudom za ljudska prava, prioritetno se pravna zaštita obezbeđuje na nacionalnom nivou. Pristup legislativnom uobličanju naknade štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude, kao tipičnog «mešovitog» područja javnog i privatnog prava, zavisiće najpre od toga da li se može uspostaviti odgovornost države za štetu u ovom domenu, ili je oštećeni upućen da štetu nadoknađuje od neposrednog štetnika (državnog službenika). Pored toga, tradicionalne osobenosti koje su došle do izražaja tokom razvoja anglo-saksonskog i kontinentalno-pravnog sistema, pri čemu se naglašava dominantno mesto ustavnosti u jednom, a zakonitosti u drugom pravnom sistemu, imaju svojih reperkusija i na način regulisanja prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude.

Prihvatanje najvažnijih međunarodnih standarda u pogledu zaštite prava na slobodu i priznavanje nadležnosti međunarodnih sudova, kao i odgovarajućih tela međunarodnih organizacija da kontrolišu poštovanje ljudskih prava u državama članica, naročito na evropskom prostoru, doprinelo je izvesnom ujednačavanju zakonodavstava. Ipak, opstaju međusobne razlike između anglo-saksonskog i evropskokontinentalnog pravnog sistema, kako u pogledu regulisanja odgovornosti države za štetu u slučaju tzv. sudske greške i nezakonitih postupaka policije, tako i generalno u oblasti odštetnog prava (počevši generalno od koncepta štete, vidova pravno priznate štete i svrhe koja se postiže naknadom). Zbog toga je uporedno-pravno istraživanje utemeljeno na analizi anglo-saksonskog i kontinentalnog pravnog sistema, svakog ponaosob. Kao reprezente anglo-saksonskog pravnog sistema, prikazali smo zakonodavstva Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Što se tiče kontinentalno-pravnog sistema, jasno je da je istorijski uticaj francuskog građanskog prava iz XIX veka odlučujuće usmerio pravce kasnijeg razvoja odštetnog prava u većini evropskih kontinentalnih zakonodavstava. Međutim, i u ovim nacionalnim zakonodavstvima u pogledu regulisanja prava na naknadu štete dolaze do izražaja velike

posebnosti, naročito u domenu priznavanja prava na nematerijalnu štetu. Primenom metode *core legislation* opredelili smo se da analiziramo zakonodavstva onih evropsko-kontinentalnih država koja su tipična za germansku i romansku podvarijantu kontinentalno-evropskog sistema. To su zakonodavstva Francuske, Nemačke i Italije. Takođe, uporedna analiza dopunjena je primerima iz ruskog zakonodavstva, jer je od osamdesetih godina prošlog veka do danas Ruska federacija temeljno preobrazila svoj pravni sistem, između ostalog, i na planu zaštite ustavom garantovanih prava i sloboda, kao i odštetnog prava. Zbog toga ovo zakonodavstvo može biti dobar primer za bivše socijalističke države koje se sada nalaze u procesu demokratskog razvitka. U okviru kontinentalno-pravnog sistema bilo je potrebno prikazati i zakonodavstva bivših republika iz sastava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, sa kojima Republika Srbija deli zajedničku pravnu tradiciju.

Razlike u regulisanju prava na naknadu štete u nacionalnim zakonodavstvima

Pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude reguliše se na različite načine u uporednim zakonodavstvima. Zavisno od toga kako se principijelno pristupa pitanju odgovornosti države za štetu, moguće je da se naknada daje *ex gratia*, kao jedan od oblika pomoći države neopravdano osuđenom, koga je zadesila nesreća bez njegove krivice, ili se pravo na naknadu štete predviđa kao subjektivno pravo oštećenog koje se u nekim pravnim sistemima ostvaruje ponekad pod nešto drugačijim i restriktivnijim uslovima u odnosu na opšti pravni režim¹.

U pravnim sistemima u kojima država tradicionalno uživa imunitet u pogledu odgovornosti za štetu, pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude temelji se na primarnoj odgovornosti državnih službenika koji štetu prouzrokuje svojim nezakornim postupanjem. Naknada za slučaj neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude može se ostvariti ili od države (*ex gratia*, kao posebno obeštećenje iz naročitih fondova) ili po opštem pravnom režimu tako što će se pred građanskim sudom pokrenuti parnica protiv državnog službenika koji je svojim radnjama štetu

---

¹ U ovom smislu i: T. Vasiljević, Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, Beograd, 1981.god., str. 748.

pričinio. Ovaj sistem je svojstven anglo-američkim zakonodavstvima. Nasuprot tome, u kontinentalno-pravnom sistemu, pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude reguliše se kao subjektivno građansko pravo u korist oštećenog, čemu, sa druge strane, odgovara obaveza države da naknadi štetu. Ovo pravo proizilazi iz ustavnih odredbi i ponekad može biti konkretizovano krivičnoprocesnim normama, kojima se propisuju uslovi i opseg priznavanja prava različito od opšteg građanskopravnog režima.

Kada se posmatra način kako zakonodavstva pristupaju određivanju neosnovane osude i neosnovanog lišenja slobode, razlikuju se grupe zakonodavstva u kojima je definisano šta se smatra neosnovanom osudom ili neosnovanim lišenjem slobode, pa se uloga suda svodi na ispitivanje da li su ispunjeni zakonski uslovi za dosuđivanje naknade ili nisu (kao što je slučaj u zakonodavstvu Srbije i država iz sastava nekadašnje SFRJ, Mađarske i slično)².

Drugu grupu čine zakonodavstva koja prepuštaju sudu da u svakom konkretnom slučaju utvrdi da li se radi o neopravdanoj osudi ili ne. Tako se u članu 626. stav 1. Zakonika o krivičnom postupku Francuske kaže: »Odlukom iz koje proističe nevinost osuđenog može mu se, na njegov zahtev, dosuditi naknada štete pričinjene neosnovanom osudom». Naknada se, dakle, daje osuđenom odlukom suda pred kojim je postupak ponovljen i van tog postupka se naknada ne može tražiti. Interesantno je da je za postupak dodele naknade nadležan Kasacioni sud, protiv čije odluke žalba nije dozvoljena.

Treću grupu čine zakonodavstva Austrije i Nemačke, gde odluku o naknadi donosi sud pred kojim je vođen postupak povodom uloženog vanrednog pravnog sredstva. U austrijskom pravu u postupku se najpre utvrđuje pravo na naknadu, a u zasebnom postupku visina te naknade. Nemačko pravo priznaje neopravdano osuđenom kako naknadu materijalne, tako i nematerijalne štete, oslanjajući se na paragrafe 823. i 847. Građanskog zakonika³.

U četvrtu grupu spadaju oni pravni sistemi u kojima nema posebnih propisa o naknadi štete zbog neopravdane osude i neosnovanog lišenja slobode, pa se to pravo ostvaruje u redovnoj parnici. Ovoj grupi pripadaju zakonodavstva anglo-američkog

---

² Z. Petrović, "Naknada štete za neopravdanu osudu i neosnovano lišenje slobode», Pravo – teorija i praksa, 2001, br. 4, str. 4-5.

³ P. Klarić, Nematerijalna šteta u njemačkom građanskom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1990.g., br. 5-6, str. 767-768.

pravnog sistema, u kojima se pravo za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode temelji na deliktnoj odgovornosti za ograničenje slobode kretanja⁴.

U bivšim socijalističkim državama i zemljama u razvoju nije bilo ustanovljeno posebno pravo na naknadu nematerijalne štete. Pravo na naknadu nematerijalne štete na ime pretrpljenih bolova ranije nikada nije bilo dopušteno u ranijim zakonodavstvima socijalističkih zemalja (sa izuzetkom Jugoslavije), zato što se novčana naknada za pretrpljene duševne bolove kosila sa vladajućim moralom. Političke i društvene promene u ovakvim zemljama koje su usledile proteklih decenija, doprinele su tome da se danas ovo pravo priznaje (iako je neizvesno u kojoj meri se ostvaruje u praksi). Primera radi, u bivšem Sovjetskom savezu pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude ili neosnovanog lišenja slobode ustanovljeno je tek Ukazom o naknadi štete pričinjene građanima nezakonitim radnjama državnih i društvenih organizacija od 18. 5. 1980. godine. Posle raspada Sovjetskog saveza, u Građanskom kodeksu Ruske federacije donetom 1995. godine u članu 1070. propisano je pravo građanina da traži naknadu štete koja je rezultat nezakonite osude, nezakonitog optuženja ili podvrgavanja krivičnoj odgovornosti, nezakonite primene mera obezbeđenja, pritvora ili bilo kojih drugih mera lišenja slobode u krivičnom ili administrativnom postupku⁵. Tim izmenama je načelno dopuštena naknada za bolove pretrpljene zbog preduzete skrivljene protivpravne radnje druge osobe. Isplaćuje se u novcu ili drugoj materijalnoj vrednosti, a konkretan iznos utvrđuje se u svakom pojedinačnom slučaju sudskom odlukom. Međutim, isplata ovakve naknade još uvek nije uobičajena u sudskoj praksi. I danas se pravo na naknadu pretrpljenih fizičkih i duševnih bolova pod veoma restriktivnim uslovima garantuje neposredno oštećenom u bugarskom, mađarskom, češkom, slovačkom i litvanskom pravu.

Ipak, može se konstatovati da poslednjih godina sve veći broj zemalja prihvata institut prava na naknadu štete, pa se čak često propisuje i kao ustavno pravo građana (ustavi Lihtenštajna, Turske, Kipra i tako dalje)⁶.

---

⁴ Radi se o deliktu *false imprisonment*. Vidi više u: O. Stanojević, Osnovi precedentnog prava (Common Law), Beograd, 1980. g. str. 34.

⁵ M. Grubač, Naknada štete zbog nezakonitih radnji pravosudnih organa u SSSR-u, Pravni život, 1984., br. 4, str. 477-484.

⁶ M. Grubač, Naknada štete zbog nezakonitih..., op. cit., str. 477.

Ovaj kratki prethodni uporedno-pravni osvrt treba da ukaže na svu složenost pitanja u kom obimu dopustiti ostvarenje prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude i na koji način organizaciono i pravno-tehnički uobličiti mehanizme ostvarenja ovog prava. Ostaje da se upoznamo sa pojedinostima regulisanja ovog prava u nekim državama koje pripadaju anglo-saksonskom, odnosno evropsko-kontinentalnom sistemu.

Anglosaksonski pravni sistem

U Velikoj Britaniji, a potom i u drugim državama anglo-američkog pravnog područja, postoji osoben i restriktivni pristup regulisanju odgovornosti države za štetu koji znatno ograničava mogućnosti da država bude odgovorna za štete prouzrokovane radnjama organa uprave i sudstva.

I danas, u pogledu naknade štete, anglosaksonsko pravo predstavlja primer jedinstvenog sistema subjektivne odgovornosti (po osnovu krivice štetnika). To znači da za štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude odgovara državni službenik koji ove radnje preduzme, pod istim uslovima kao i svaki drugi pojedinac koji bi nekome pričinio štetu. I odgovornost za štetu (uključujući tu i štetu pričinjenu neosnovanom osudom ili neosnovanim lišenjem slobode) procenjuje se prema subjektivnim merilima, vezano za povredu dužne pažnje. Ovaj standard se procenjuje prema pažnji koju bi u datim okolnostima pokazao prosečno razuman čovek.

Ali, sistem subjektivne odgovornosti je ipak od kraja Drugog svetskog rata dopunjen statutarnim odredbama o odgovornosti države u slučaju da je je postupkom državnog službenika građaninu pričinjena šteta, a dalje se razvija uz tendenciju uspostavljanja objektivne odgovornosti države umesto isključive subjektivne odgovornosti državnog službenika⁷.

Kao i u drugim slučajevima kada se zasniva pravo na naknadu štete, tako se i kod šteta zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude smatra da je štetnom radnjom pričinjen građanski

---

⁷ N. Mrvić-Petrović, N. Mihailović, Z. Petrović, Vanugovorna odgovornost države za štetu pričinjenu njenim građanima, Vojnoizdavački zavod i Institut za uporedno pravo, Beograd, 2003. god., str. 91-92, D. Kavran, «Odgovornost za štetu nanetu radom uprave u uporednom pravu sa posebnim osvrtom na anglosaksonsko pravo», Pravni život, 1992, tom II, br. 11-12, str. 1932-1933.

delikt (*tort of negligence*) koji pravno obavezuje na naknadu. Ovo pravo realizuje se odgovarajućim tužbama koje se podnose u parničnom postupku.

Oštećeni koji je bio nezakonito uhapšen ili optužen može tražiti redovnim putem u parnici naknadu štete od štetnika (državnog službenika) koji mu je štetu pričinio. U ovom slučaju oštećeni mora voditi računa o vrsti tužbe kojom traži naknadu, budući da vrstu tužbe određuje pravni osnov na kome se temelji. Osnovna, kompenzatorna tužba za naknadu štete (*compensatory damages*) je procesno sredstvo kojim se traži naknada pretrpljene ili buduće imovinske štete, na primer: vrednost oduzete pokretne stvari, izgubljene zarade ili izdržavanja ili troškovi medicinske pomoći ili oporavka. Potrebno je da se nastupanje štete može dovesti u uzročnu vezu sa radnjama ili propuštanjima policije ili drugih državnih službenika. No, kompenzatorna tužba za naknadu štete nije svojstvena situacijama u kojima je šteta pričinjena sudskom greškom ili nezakonitim postupcima policije u vezi sa lišenjem slobode povodom rasvetljenja krivičnih dela.

U ovim slučajevima naknade prevazilaze funkciju popravljanja štetnih posledica u odnosu na oštećenog, nego imaju i funkciju kažnjavanja. Stoga su te dve druge tužbe upravo tipične u slučajevima ostvarenja prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude. Jedna od takvih tužbi usmerena je na pooštrenu naknadu (*aggravated damages*) i može se zahtevati onda kada štetna radnja policajca ili državnog službenika zaslužuje poseban društveni prekor, na primer zbog dugotrajnog i agresivnog ispitivanja, zbog ispoljenih stavova rasne diskriminacije, zbog neprimereno loših uslova smeštaja u kojima je držao lice lišeno slobode. Treći vid tužbe treba da obezbedi primernu naknadu (*exemplary damages*) u slučaju okrutnog, proizvoljnog ili postupanja kojima se krše osnovna ljudska i ustavna prava oštećenog, pri čemu je štetnik ispoljio nameru da tako deluje i ubuduće⁸. Od sudskog slučaja *Thompson and Hsu versus Commisioner of the Police for the Metropolis* iz 1997. godine iznosi naknade postali su ujednačeniji i predvidljiviji, jer je Apelacioni sud povodom tog slučaja izdao odgovarajuće obavezujuće uputstvo sudovima. Po tom obavezujućem uputstvu naknada za prvi sat neosnovanog lišenja slobode iznosi početnih 500 funti, a za 24 časa

---

⁸ I. Mitchel, *Claiming Compensation for Police Misconduct (a Guide to your Rights)*, 2007, Birmingham, str. 9-10.

oko 3000 funti. U slučaju zlonamernog optuženja početna naknada je 2000 funti, a ukoliko se postupak odvijao duže od dve godine pred Sudom Krune, odgovarajuća naknada bi iznosila oko 10000 funti. Kada se radi o pooštrenoj naknadi nema čvrstih merila, ali bi ona morala da bude u dvostrukom iznosu u odnosu na kompenzatornu. Primerna naknada se određuju u slučaju da je oštećeni bio nezakonito kažnjen i ne može biti manja od 5000 funti niti veća od 50000 funti⁹.

Prema zakonodavstvu Velike Britanije, pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude ne mogu lako da ostvare oni koji nisu bili neosnovano osuđeni, nego su bili neopravdano lišeni slobode. U redovnom građanskom postupku potrebno je tačno označiti štetnika, dokazati štetni događaj i veći stepen krivice štetnika. Zbog toga se događa da lica neosnovano lišena slobode tokom prekrivičnog postupka (ako nije došlo do kasnijeg suđenja u kome bi bila doneta sudska odluka), kojima je pri tom bio uskraćen kontakt sa braniocem ili su čak bila izložena zlostavljanju ne mogu lako da ostvare pravo na naknadu štete, pa se preporučuje da se izmenama britanskih statutarnih odredbi njima omogući da naknadu ostvaruju u upravnom postupku, u vidu obeštećenja¹⁰.

Osim redovnim sudskim putem kroz parnicu protiv štetnika i odgovornog lica, oštećeni može ostvarivati svoj zahtev za naknadu štete upravnim putem, obraćajući se odgovarajućoj komisiji Vlade. Optiranje za odgovarajući pravni put ostvarivanja prava na naknadu štete zavisiće od toga da li se radi o šteti pričinjenoj pogrešnom sudskom odlukom (zbog čega je lice neosnovano bilo zatvarano), ili je šteta prouzrokovana radnjama nezakonitog hapšenja ili neopravdano pokrenutog postupka. Isključena je mogućnost kumulacije zahteva po opštem (građanskom) i specijalnom (upravnom) režimu.

Na ostvarivanje naknade štete u upravnom postupku ovlašćena je isključivo lično osoba koja je bila žrtva neosnovane osude i zbog toga bez razloga zatvarana. Naknada po ovom osnovu se može isplatiti u jednom od dve vrste programa po kojima je moguće ostvariti naknadu štete¹¹.

---

⁹ I. Mitchel, op. cit., str. 10-11.

¹⁰ Northern Ireland Human Rights Commission, *The Rights of People who have been Arrested, A Review of the Law in Northern Ireland*, Belfast, 2004, str. 29-31.

¹¹ Detaljnije u: N. Taylor, *Fixing the Price for Spoiled Lives: Compensation for Wrongful Conviction*, *Criminal Justice Review*, 2002, Centre for Criminal Justice Studies, University of Leeds, dostupno na:

U engleskoj praksi se od 1957. godine primenjuje davanje javnog obeštećenja žrtvama neosnovanog hapšenja ili osude iz državnih sredstava u upravnom postupku. Od 29. novembra 1985. godine ovakav pravni put je i statutarno regulisan. Ne radi se o opštem osnovu za naknadu štete, nego o pojedinačnim slučajevima popravljanja teških policijskih greški i sudskih zabluda, naročito kada su još i senzacionalistička hapšenja i suđenja bila praćena u štampi.

Prvi način obeštećenja primenjen je u praksi da bi Velika Britanija odgovorila obavezi iz člana 14. st. 6 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, jer Evropsku konvenciju o ljudskim pravima još nije ratifikovala¹². Oštećeni podnosi odgovarajući zahtev sekretarijatu Vlade, koji razmatra ovaj zahtev i u sporazumu sa oštećenim, u skladu sa okolnostima slučaja, opredeljuje iznos obeštećenja. Radi se o *ex gratia* plaćanjima, koja se ne temelje na odgovornosti države. Ali, u svakom slučaju potrebno je da je šteta izazvana nepažnjom organa policije ili drugih javnih službenika i da je neosnovano hapšenje ili osuda izazvalo veliku pažnju javnosti.

Drugi način obeštećenja ustanovljen je Criminal Justice Act-om iz 1988. godine (član 133)¹³. Pravo na naknadu štete ima lice u odnosu na koga je umesto osuđujuće doneta oslobađajuća presuda i to pošto je iskoristilo pravo na žalbu (član 133 st. 5 Criminal Justice Act-a u vezi britanskih i odgovarajućih statutarnih odredbi za Englesku i Vels, Škotsku i Severnu Irsku, koje se odnose na nadležnost apelacionog suda). Po ovom osnovu ne može ostvariti pravo na naknadu štete osoba koja je puštena posle hapšenja, a da potom nije usledila formalna optužba, ili je bila optužena, ali nije došlo do suđenja, sem ukoliko nije bilo drugih štetnih posledica tog hapšenja (na primer, povrede u telu, oštećenje zdravlja i slično). Takođe, ni lice koje odbije korišćenje svojih prava nema mogućnosti da ističe zahtev za naknadu štete¹⁴.

Postupak za naknadu štete po ovom osnovu primenjuje se od 1985. godine (formalizovan je 1997. godine). Ličnim zahtevom

---

<http://www.leeds.ac.uk/law/ccjs/homepage.htm> , pretraženo 23. januara 2008.

godine.

¹² Inače, radi implementacije Evropske konvencije u britansko zakonodavstvo 1998. godine godine je donet naročiti Human Rights Act, koji se primenjuje od 2000. godine.

¹³ N. Taylor, op. cit., str. 1, Northern Ireland Human Rights Commission, The Rights ..., str. 19.

¹⁴ Northern Ireland Human Rights Commission, op. cit., str. 15. i 17.

podnosilac se obraća Vladi, pod uslovom da nije iskoristio druge mogućnosti za naknadu štete po istom osnovu. Potrebno je da je pretrpljena šteta u neposrednoj vezi sa hapšenjem. Forma zahteva nije određena, što omogućuje podnošenje zahteva elektronskim putem, ali zahtev mora da sadrži sledeće osnovne podatke:

- o samom podnosiocu zahteva,
- tačne činjenice o okolnosti koje se tiču štetnog događaja (neosnovanom hapšenju ili drugom neosnovanom lišenju slobode) sa odgovarajućim dokazima),
- predloge u vezi sa naknadom štete i, po mogućnosti,
- podatke o policajcima ili drugim državnim službenicima koji su bili uključeni ili upoznati sa štetnim događajem.

I u ovom slučaju obeštećenje se ne temelji na osnovu odgovornosti države za štetu nego ima odlike plaćanja *ex gratia*. Naknada se odmerava u fiksnom iznosu, po istim kriterijumima kao i kada bi zahtev bio podnet u parničnom postupku. Prvenstveno se nadoknađuje pretrpljena materijalna šteta u vidu gubitka izdržavanja, troškova neophodnih lečenja, bolničkih usluga i medicinske nege, putnih troškova (naročito zbog poseta porodice okrivljenom tokom trajanja pritvora ili kazne zatvora) kao i troškova za neophodnu pravnu pomoć. Pored toga priznaju se i buduće materijalne štete u vidu smanjenja kapaciteta za buduće izdržavanje ili gubitka penzije. Za razliku od materijalne štete, čiji je obim relativno lako dokazati i priznati, teže se ostvaruju zahtevi za naknadu nematerijalne štete, koji se obično skupno označavaju kao pretrpljeni emocionalni poremećaji. Ipak, kriterijumi komisije nisu uvek jasni, tako da ima ukazivanja na drastične razlike u visini dobijene naknade od slučaja do slučaja. Tako Ingman iznosi da je ironično što su u istom danu dnevne novine objavile kako je Vlada obeštetila sa 77000 funti čoveka nevino osuđenog za ubistvo koji je osam godina proveo u zatvoru, dok je poznatom bivšem fudbaleru po osnovu tužbe za klevetu (zbog tvrdnji da on podmićujući ugovora rezultate fudbalskih mečeva) dosuđen iznos naknade od 100 000 funti¹⁵.

Iako ne postoje utvrđeni rasponi moguće naknade, uobičajeno je da se za prvi sat neosnovanog lišenja slobode određuje 500 funti, što je istovremeno i donja granica postavljenog zahteva.

---

¹⁵ T. Ingeman, *The English Legal Process*, 6-th ed., Blackstone, London, 1996, str. 173.

Kao i u britanskom pravu, tako se i u Sjedinjenim Američkim Državama pod opštim uslovima ostvaruje pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude. Računa se da se svake godine podnese oko 30 000 tužbi protiv države za greške policije, između ostalog i zbog neopravdanog lišenja slobode i neosnovane osude. Prosečan spor traje oko pet godina. Postoje tri tipa tužbi, svaki sa različitim nivoima dokazivanja, usredsređenim na različite elemente povrede ili štete. Oštećeni optira koju će tužbu podneti prema okolnostima samog slučaja. Izabrani tip tužbe povezan je sa različitim pravilima dokazivanja, precedentima i diskrecionom pravu suda pri odlučivanju¹⁶. Prvi tip tužbe odnosi se na *strict liability*. U ovim predmetima povreda ili šteta je u toj meri očigledna da je razumno očekivati lako dokazivanje namere prouzrokovanja štete. Pitanje je samo da li će na naknadu biti obavezan štetnik (službenik) ili država. U najvećem broju slučajeva službenici nemaju novca da namire štetu, tako da naknadu plaća država. Drugi tip tužbe jeste *intentional tort*. U ovim parnicama, namera službenika da pričini štetu mora biti dokazana. Potrebno je dokazati da je službenik znao da će njegovo ponašanje ili propuštanje izvesno dovesti do povrede (na primer: do neosnovanog hapšenja ili neosnovanog zatvaranja). Treća vrsta tužbi jeste *negligence*. U ovim parnicama dovoljno je dokazati da je šteta prouzrokovana nepažnjom, tj. da je službenik svojim nesmotrenim ponašanjem ili propuštanjem stvorio nerazumni rizik za drugog člana društva pa je došlo do štete.

Deliktni osnov na kome se temelji obaveza naknade štete može se ticati neosnovanog hapšenja (*false arrest*) ili neosnovanog lišenja slobode (*false imprisonment*), naročito uz neosnovano optuženje (*malicious prosecution*). Neosnovano hapšenje se definiše kao nezakonito ograničenje lične slobode bez pristanka oštećenog. Ograničenje slobode kretanja znači stavljanje oštećenog u zatvor ili u drugi zatvoreni prostor, ali i na drugi način sprečavanje kretanja: zadržavanjem u patrolnim kolima, opkoljavanjem oštećenog sa više policajaca ili naređenjem da ostane u policijskoj stanici. Drugi osnov za naknadu štete jeste neosnovano lišenje slobode. Ono se razlikuje od neosnovanog hapšenja po tome što je službenik u vreme preduzimanja radnje ima verovatan zakonit razlog za hapšenje, ali kasnije on krši

---

¹⁶ Detaljnije u: V. Fon, H-B. Schaefer, State Liability for Wronful Conviction: Incentive Effects on Crime Levels, dostupno na <http://www.jura.uni-hamburg.de/personen/schaefer/Fon-Schaefer110107.pdf>, pretraženo 26. 01. 2008.

prava oštećenog u pretkrivičnom postupku usled čega njegovo dalje postupanje postaje nezakonito (npr. uskraćuje licu protiv koga stoje osnovi sumnje da je izvršio krivično delo pravo na odbranu, na pristup sudu i slično). Svim navedenim slučajevima je zajedničko da su radnjama službenog lica prekršena prava garantovana Ustavom SAD (amandmani IV i V), te je statutarnim odredbama Criminal Procedure Act-a 1986, odeljkom 43, predviđeno pravo oštećenog na naknadu štete. Pravo na naknadu štete se ostvaruje kroz parnični postupak. Ali, prethodno mora da postoji prijava policijskoj komisiji. Pri tome mora biti identifikovan policajac koji je protivpravno postupao, ili osoblje ili specijalno osoblje koje je zaposleno u policiji. Postupak je moguće inicirati u roku godinu dana po prouzrokovanoj šteti, a oštećeni se sam stara oko obezbeđenja dokaza. Dokazana optužba ima, nezavisno od ishoda parničnog postupka, moguće posledice po štetnika u vidu disciplinskog ili krivičnog gonjenja. Oštećeni koji uspe u sporu ima pravo na naknadu štete u razumnom iznosu i to zbog gubitka vremena, fizičkih povreda, duševnog ili emocionalnog stresa. Od 1997. godine ova naknada ima izraziti kazneni karakter.¹⁷

Specifičnost anglo-saksonskog pravnog sistema u odnosu na evropsko kontinentalni jeste da, osim tužbe za naknadu štete koja se i u slučaju štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude može podići pod opštim uslovima, postoji i kaznena naknada (*punitive damages*). Upravo se ove kaznene naknade mogu dosuditi onda kada se oštećeni može pozvati na kršenje ustavnih prava građana. Kao što i sam naziv govori, kaznene naknade nisu redovne tužbe građanskog prava, jer njihova svrha nije da se naknadi šteta – materijalna i nematerijalna, što se obezbeđuje kroz tužbe za naknadu štete (*compensatory damages*). Kaznene naknade štete imaju za svrhu kažnjavanje i stoga predstavljaju kvazi-krivičnu sankciju. Kao i druge forme kažnjavanja, one potencijalno mogu da unište ugled, posao i ličnost tuženog. Američki Vrhovni sud izrazio je ozbiljnu zabrinutost što poslednjih godina raste broj postupaka u kojima se dosuđuju tzv. kaznene naknade štete. U Sjedinjenim Američkim Državama postoji trend da se ograničava iznos ove naknade kako u zakonodavstvima

---

¹⁷ Community legal Service Dealing with Direct the Police, www.clsdirect.org.uk/legalhelp/leaflet11.jsp?section=8&lang=en-, pretraženo 12. 01. 2008.

pojedinih država, tako i na saveznom nivou ili stavovima Vrhovnog suda¹⁸.

Na federalnom nivou postoje posebna pravila o odgovornosti. Posebno treba ukazati na odgovornost države zbog prividnog zakonitog delovanja službenika (*acting under color of law*), kada službenik u suštini zloupotrebljava svoja ovlašćenja mimo službe (npr. koristi službenu legitimaciju i kada ne vrši službenu dužnost). Ukoliko ne ostvari građanskopravnu zaštitu na federalnom nivou, oštećenom ostaje mogućnost da to pravo ostvari na nivou države članice.

Kada je u pitanju obeštećenje zbog pogrešne osude, u Sjedinjenim Američkim Država ne postoji ujednačeni način na koji se nadoknađuju ove štete. Sjedinjene Američke Države su doduše 1992. godine ratifikovale Međunarodni pakt o političkim i građanskim pravima, ali nema direktne implementacije odredbi Pakta u domaćem zakonodavstvu, nego je svakoj državi prepušteno da naknadu štete neosnovano osuđenim licima opredeli u razumnim okvirima po domaćem pravu. Tako u samo petnaest država u sastavu SAD-a postoje statutarne odredbe po kojima država nadoknađuje štetu pričinjenu neosnovanom osudom. Te države su: Alabama, Kalifornija, Illinois, Ajova, Mejn, Merilend, Njuhempšir, Njudžersi, Njujork, Severna Karolina, Ohajo, Tenesi, Teksas, Zapadna Virdžinija i Viskonzin. Maksimalni iznos naknade koji oštećeni može ostvariti u ovim državama je do 5000 dolara, osim u Njujuorku i Zapadnoj Virdžiniji, gde to ograničenje nije ustanovljeno¹⁹. Činjenica da mali broj država u sastavu Sjedinjenih Američkih država priznaje u domaćem zakonodavstvu pravo na naknadu iz javnih fondova za slučaj neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude ukazuje na prihvatanje doktrine suverenog imuniteta države u slučaju pozivanja na njenu odgovornost čak i u slučaju da je radnjom državnog službenika prekršeno ustavno pravo građana.²⁰

---

¹⁸ V. Behr, Punitive Damages in American and German Law – Tendencies towards Approximation of Apparently Irreconcilable Concept, *Chicago- Kent Law Review*, 2003, vol. 78, str. 115.

¹⁹ PBS Frontline: Burden of Innocence: Compensating the Exonerated, 01. maj 2003., dostupno na <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/burden/etc/chart.html> (pretraživanje od 9. oktobra 2006).

²⁰ V. Fon, H-B. Schaefer, State Liability for Wrongful Conviction: Incentive Effects on Crime Levels, dostupno na <http://www.jura.uni-hamburg.de/personen/schaefer/Fon-Schaefer110107.pdf>.

Kontinentalnoevropski pravni sistem

U zakonodavstvima zapadne Evrope, kontinentalno-pravnog tipa, dominantan je uticaj francuskog građanskog prava u pogledu regulisanja subjektivne odgovornosti za štetu. Francuski građanski zakonik Code civil iz 1804. godine, mada ne sadrži posebnu odredbu o zaštiti prava prava ličnosti, upućuje na to da je lično pravo čoveka zaštićeno. Francuski sudovi su, pozivajući se na odredbu člana 1382 Zakonika, oštećenim licima počeli davati zaštitu zbog toga što je njihovo lično pravo povređeno. Ovom odredbom je propisano: ko je kriv za nastanak kakve štete, mora je nadoknaditi. Sa primenom ove odredbe u sudskoj praksi, napušta se dotadašnji kazneni karakter naknade zbog povređenog ličnog dobra. Naknada dobija za prevashodni cilj pružanje zaštite oštećenom, a njen kazneni karakter se postiskuje u pozadinu. Ekstenzivnim tumačenjem pojedinih odredbi Građanskog zakonika «na mala vrata» je u francusko pravo uvedena objektivna odgovornost, a zahvaljujući razvijenom upravom pravu, uspostavljena je tradicija pozivanja na odgovornost države za akte koje učine državni organi u javnoj službi.

Francuski sistem odgovornosti države za štetu primer je dosledno sprovedene idejne koncepcije o razgraničenju javne (upravne) i privatne (građanske) sfere prava, pri čemu se odgovornost države za štetu prouzrokovanu vršenjem uprave svrstava u oblast javnog (upravnog) prava. Taj sistem odgovornosti razlikuje se od civilnog sistema odgovornosti. Od sredine XIX veka do danas, zahvaljujući sudskoj praksi i razvoju pravne teorije, evoluiralo je shvatanje po kome država treba svojom imovinom da garantuje za sve rizike od nastanka štete lošim funkcionisanjem državne službe. Ovakav razvoj omogućen je prihvatanjem (iako ne potpuno) ideje o preobražaju javne vlasti u obavljanje javnih službi. Zato je odgovornost države za štetu institut javnog (upravnog) prava koji ima naročitu funkciju u sistemu u kome «oni koji u stvari drže vlast nemaju subjektivno pravo na javnu vlast, već imaju dužnost da upotrebe svoju vlast na organizovanje javnih službi i da obezbede i kontrolišu njihov rad»²¹.

Odgovornost države za štetu postoji u svakom slučaju ako je šteta nastala u vezi sa službom, bilo da se radi o odgovornosti za lične

---

²¹ L. Digi prema: D. Denković, «Javna služba u francuskom upravnom pravu», Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1970, br. 5, str. 462.

greške državnih službenika (*faute personnelle*) ili o tzv. odgovornosti za greške službe (*faute du service*), budući da dosledno razgraničenje lične greške u odnosu na grešku službe nije uvek moguće, posebno ako je teško identifikovati štetnika ili treba obezbediti prioritetnu zaštitu oštećenih građana²². To je upravo slučaj u situaciji neosnovanog lišenja slobode.

Odgovornost države za štetu u francuskom upravnom pravu prvobitno se mogla uspostaviti samo zbog štete pričinjene aktima upravnih vlasti, a ne radnjama zakonodavca ili sudova. Međutim, od Zakona iz 1895. godine koji se odnosio na reviziju krivičnog postupka i davanje odštete žrtvama sudskih zabluda, dopušta se mogućnost da država odgovara za štete koje učini sudska vlast. Prema ovom zakonu odšteta se daje, a da žrtva ne mora da dokazuje grešku u službi (što znači da je se odgovornost temelji na principu rizika). Naknada se određuje revizionom sudskom presudom, a država nema pravo regresa prema sudiji koji je počinio grešku²³.

O zahtevima za naknadu štete po osnovu grešaka službe ili lične greške uprave odlučuju upravni sudovi i Državni savet. Radi se o zahtevima koji se, na primer, odnose na štete koje policija prouzrokuje građanima brutalnim postupcima pri čemu dođe do povrede njihovog telesnog integriteta. Državni savet donosi odluku o naknadi isključivo za pretrpljenu materijalnu štetu, a po izuzetku i za nematerijalnu (moralnu) štetu zbog pretrpljenih fizičkih bolova ili duševnih patnji (baš kada se radi o brutalnosti policije), uz uslov da je šteta direktno prouzrokovana nekim pogrešnim činjenjem ili nečinjenjem. Po pravilu, država se osuđuje samo na naknadu štete u novcu²⁴.

Izuzetak od režima da su upravni sudovi nadležni da raspravljaju o zahtevima za naknadu štete pričinjene nezakonitim aktima uprave odnosi se na slučajeve teških kršenja prava svojine ili osnovnih sloboda pojedinaca. Zbog toga što građani ne znaju kada treba da se obrate sa svojim zahtevom redovnom, a kada upravnom sudu, njihova pravna zaštita postaje neefikasna.

U pogledu obima priznavanja prava na naknadu štete primenjuju se opšte odredbe francuskog građanskog zakonodavstva. Francuski Građanski zakonik nema posebne odredbe koja bi se

---

²² I. Krbek, , *Odgovornost države za štetu*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954.g., 300 knj, knj. V., str. 163.

²³ I. Krbek, *op. cit.*, str. 170.

²⁴ I. Krbek, *op. cit.*, str. 166.

odnosila na naknadu nematerijalne štete,²⁵ ali je na osnovu opšte odredbe čl. 1382. Kasacioni sud izveo obavezu naknade nematerijalne štete jer se, prema opštem mišljenju, pod štetom podrazumevaju sve vrste štete, pa i nematerijalna²⁶. Ista rešenja poznaju i belgijski i luksemburški Građanski zakonik.

Naknada nematerijalne štete isplaćuje se za pretrpljene fizičke i duševne bolove, pričinjene deliktnom radnjom, u ovom slučaju prouzrokovane neosnovanim lišenjem slobode ili neosnovanom osudom. Da bi se priznalo pravo na nematerijalnu štetu u romanskim zakonodavstvima je potrebno da je šteta prouzrokovana namerno ili najmanje grubom nepažnjom, a prema čl. 2059. italijanskog GZ u vezi sa čl. 185. KZ-a zahteva se da je šteta pričinjena radnjom krivičnog dela. Stoga naknada nematerijalne štete (*danno morale*), za koju se pretpostavlja da nastaje čim je preduzeta radnja krivičnog dela, ima jasne odlike tzv. kaznene naknade (slično kao u anglo-američkom pravu), iako se dosuđuje u parničnom postupku. Kazneni elementi naknade nematerijalne štete uočljivi su i u tome što se traži da je radnjom krivičnog dela prouzrokovana šteta i to namerno ili grubom nepažnjom²⁷.

Presudom iz 1986. godine Ustavni sud u italijansko pravo uvodi termin «biološka šteta» (*danno biologica*), koja ne pripada ni grupi imovinske štete ni grupi nematerijalne (moralne) štete. Biološka šteta je ona koja je nastala kao posledica povrede prava na život i zdravlje, a osnov ovoj šteti nađen je u članu 42 Ustava Republike

²⁵ Francuski Građanski zakonik (u daljem tekstu GZ), kao i nemačkog GZ spadaju u zakone iz XIX veka, i stoga ne sadrže posebne odredbe koja bi se odnosila na naknadu nematerijalne štete. Za razliku od ovih zakonika, pravo na naknadu nematerijalne štete regulisano je građanskim zakonicima koji su kasnije donošeni (među kojima su austrijski Opšti građanski zakonik, švajcarsko Obligaciono pravo, holandski GZ, italijanski GZ, grčki GZ, portugalski GZ i tursko Obligaciono pravo). Istorijske i političke prilike i pojave kompilacija najznačajnijih pravnih izvora iz oblasti građanskog prava (francuskog, austrijskog i švajcarskog GZ) u ostalim evropskim zakonodavstvima, opredeljujući su razlozi zbog kojih se može govoriti o generalnoj sličnosti rešenja prihvaćenih u pogledu priznavanja prava na naknadu nematerijalne štete u kontinentalnim zakonodavstvima (N. Mrvić-Petrović, Pravo na naknadu nematerijalne štete u uporednom pravu, u: Z. Petrović (ur.), Naknada nematerijalne štete, Budva, 2001, str. 23).

²⁶ Z. Petrović, «Naknada štete za neopravdanu osudu i neosnovano lišenje slobode», Pravo – teorija i praksa, 2001, br. 4, str. 31.

²⁷ P. Gallo, Punitive Damages in Italy?, Cardozo Electronic Law Bulletin, 1997, str. 3, dostupno na: <http://jus.unitn.it/cardozo/Review/Torts/Gallo-1997/gallo.htm> (pretraženo 22. 01. 2008).

Italije. U oblasti povrede ličnosti (*danno alla persona*) od 1970. godine učinjene su značajne izmene, jer se na osnovu članova 2. i 32. Ustava Italije polako, kroz sudsku praksu i teoriju, uobličava posebno, subjektivno pravo (*diritto soggettivo*) na naknadu štete u slučaju povrede ustavom garantovanih prava i sloboda građana²⁸. Naime, odlukama Kasacionog suda broj 8827, 8828 iz 2003 godine, kao i odlukom Ustavnog suda broj 233 iz 2003 godine, uveden je pojam egzistencijalne štete (*danno esistenziale*). Radi se o naknadi nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti koje su zaštićene ustavom. U suštini, ova naknada se poklapa sa tzv. moralnom i tzv. biološkom štetom, pa je sudovi dosuđuju tek u slučaju naročito teških povreda prava ličnosti koje garantuje Ustav. Prema tome, naknada za slučaj neosnovane osude ili neosnovanog lišenja slobode mogla bi se ostvarivati i po ovom osnovu.

U odredbama čl. 643-646 u okviru knjige X u kojoj se propisuje izvršenje krivičnih sankcija, u italijanskom Zakoniku o krivičnom postupku predviđeno je pravo na naknadu štete u slučaju sudske greške. Pravo na naknadu, na osnovu člana 643. Zakonika ustanovljeno je u korist neposredno oštećenog, a samo u slučaju njegove smrti može preći na članove njegove porodice i najbližu rodbinu (član 644). Sudska greška mora biti povezana sa visokim stepenom krivice štetnika i ustanovljena povodom uložene revizije. U tom slučaju garantuje se oštećenom pravo na novčanu naknadu od države, pri čemu se iznos naknade određuje prema kriterijumima građanskog prava, zavisno od prirode štete.

Članovima 645. i 646. Zakonika o krivičnom postupku regulisan je postupak u kome se oštećeni sa zahtevom za naknadu štete obraća nadležnom Apelacionom sudu. Ovaj zahtev on može podneti neposredno sudu ili preko tužioca. Apelacioni sud odlučuje u istaknutom zahtevu, pri čemu interese tužene države zastupa ministar zadužen za javne finansije. U italijanskoj sudskoj praksi su vrlo retke situacije u kojima se dosuđuje naknada zbog neosnovane osude. Jedan od takvih retkih slučajeva vezan je za ime Davida Barrile, biznismena koji je po osnovu optužbe da krijumčari kokain iz Južne Amerike bio lišen slobode preko sedam godina (od čega je na osnovu sudske odluke iz 1993. godine četiri proveo na izdržavanju kazne zatvora), pre nego što se ustanovilo da je žrtva policijske i sudske greške, jer je sticajem okolnosti vozio kola iste marke i boje kao i osumnjičeni diler

---

²⁸ B. Marquesinis i drugi, op. cit., Introduction, str. 7.

kokaina koga je policija nastojala da uhvati²⁹. Drugi takav primer, koji treba da dobije sudski epilog vezan je za postupke italijanske žandarmerije pri nezakonitom hapšenju osumnjičenih pripadnika Al-kaide za terorističke aktivnosti (inače sa statusom stranaca kojima je odlukom italijanskih vlasti bio dozvoljen boravak na teritoriji Italije) i njihovoj predaji američkim vojnim vlastima u bazi Aviano³⁰.

U nemačkom pravu, naknada štete zbog neosnovane osude ili neosnovanog lišenja slobode reguliše se prema opštim građansko-pravnim propisima. Zakon o krivičnom postupku Nemačke sadrži samo odredbe o troškovima, predviđajući da oni padaju na teret budžeta u slučaju da bude doneta oslobodajuća ili odbijajuća presuda ili postupak bude obustavljen, i to pod uslovom da sam okrivljeni nije dao povoda za podizanje javne tužbe (§§ 467 i 467a)³¹. Slično francuskom pravu, ni nemački Građanski zakonik, osim što u čl. 254. određuje da se načelno priznaje samo materijalna šteta te da se «zbog štete koja nije imovinska, novčana naknada može tražiti samo u zakonom predviđenim slučajevima», ne sadrži druga pravila o naknadi nematerijalne štete. Po § 847. nemačkog GZ-a iz 1896., koji je počeo da se primenjuje 01. januara 1900. godine bilo je predviđeno pravo na naknadu štete u slučajevima namerno ili iz nehata prouzrokovane štete povredom zdravlja, života ili tela, uključujući i tu i povredu slobode. Pravo na pravičnu novčanu naknadu štete koja nastane oduzimanjem slobode priznaje se po st. 1 § 847. nemačkog GZ-a. Oduzimanje slobode upravo se odnosi na slobodu kretanja i podrazumeva protivpravno hapšenje i druge vrste zadržavanja i zatvaranja (uključujući tu i prinudnu hospitalizaciju duševnih bolesnika)³². Nemačka sudska praksa je, međutim, ubrzo prevazišla zakonska ograničenja, te je svojim stavovima, sa uporištem u odlukama Ustavnog suda, iako ne bez trzavica, spremno podržala teoriju civilnopravne zaštite ličnosti, kod koje se pretpostavke odgovornosti u izvesnoj meri razlikuju od onih zbog povrede tela, zdravlja ili

---

²⁹ D. Willey, BBC news of 8. februar 2003, dostupno na <http://news.bbc.co.uk/1/hi.html>.

³⁰ Pojedinsti o aferi nezakonitih hapšenja osumnjičenih za terorizam i njihovoj tajnoj predaji američkim vlastima koja je dovela do pokretanja istrage u Savetu Evrope vidi kod: N. Mrvić, Kriza zatvora, Beograd, 2007, str. 65.

³¹ Navedeno prema prevodu D. Pavlovića, Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Nemačke (sa pratežim zakonima), Centar Marketing, Beograd, 1997.

³² P. Klarić, Nematerijalna šteta u njemačkom građanskom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 40 (5-6), 1990, str. 767-768.

oduzimanja slobode³³. Na taj način je od pedesetih godina prošlog veka zauvek prevaziđena teorija o satisfakciji (Genugtuung) kao osnovnoj svrsi nematerijalne naknade štete. Kada se radi o naknadi nematerijalne štete (Schmerzensgeld) zbog opšteg prava ličnosti, onda se novčana naknada nematerijalne štete može zahtevati samo ukoliko se radi o težoj povredi prava ličnosti (koju uobičajeno prati teža krivica) i ostvaruje se supsidijarno, ukoliko se šteta nije mogla na drugi način popraviti. U međuvremenu, nemački Građanski zakonik je 2001. godine značajno reformisan, naročito Obligaciono pravo II knjiga. Izmenjeni zakon se primenjuje od 2002. godine. Međutim, odredbe o naknadi štete nisu značajnije menjane izuzev prestilizacije § 847. novim §. 253. Ovim članom se ističe pravo na novčanu naknadu nematerijalne štete prouzrokovane povredom tela, zdravlja ili ograničenjima slobode. U stavu 2. istog člana ovo pravo se priznaje i ženi koja je žrtva povrede polne slobode.

Germanski podtip kontinentalnog pravnog sistema određujuće je inspirisao nekadašnje jugoslovensko zakonodavstvo. Stoga su za nas značajni trendovi koji se danas susreću u nemačkom zakonodavstvu i praksi. Iako je u kontinentalnom pravu funkcija nematerijalne štete isključivo kompenzatorna, ipak se zapaža kroz stavove Vrhovnog suda Nemačke postupna težnja da se naknada štete odmeri prema težini deliktne radnje, motivima i težini krivice sa kojom štetnik postupa, što bi više odgovaralo tzv. kaznenoj naknadi kakvu poznaju anglo-saksonska zakonodavstva³⁴.

Razlike koje postoje u pogledu regulisanja prava na naknadu nematerijalne štete u evropskim zakonodavstvima smanjuju se ako se upoređuju stavovi sudske prakse, koja je postepeno evoluirala ka širem priznavanju prava na naknadu nematerijalne štete. Sa druge strane, potrebe implementacije Evropske konvencije, kao i jednakog položaja državljana članica Evropske unije na prostoru cele Unije pospešuju ujednačavanje pravila o naknadi štete.

Ustavom Ruske federacije iz 1993. godine u članu 53. predviđeno je da svako ima pravo na naknadu štete od države, ako je šteta pretrpljena zbog nezakonitih radnji (ili propuštanja) organa državne vlasti ili službenih lica. I pre donošenja novog Ustava uočene su inicijative ka političkoj rehabilitaciji brojnih građana koji su stradali u »čistkama« režima tokom komunističke diktature. Ove

---

³³ P. Klarić, str. 770-771,

³⁴ V. Behr, op. cit., str.134, B. Markesinis i drugi, op. cit., passim.

inicijative doprinele su izmenama zakonodavstva u pravcu većeg uvažavanja zahteva onih koji, pogrešno optuženi za izvršenje krivičnih dela, postaju žrtve grešaka uprave i sudstva³⁵. U skladu sa novim stremljenima iskazanim i nastojanjem da Ruska federacija postane članica Saveta Evrope, usledilo je i priznavanje zahteva za naknadu nematerijalne štete Građanskim zakonom RSFSR iz 1995. godine. Na lica neopravdano osuđena ili lišena slobode primenjuju se u pogledu obima naknade štete pričinjene neopravdanom osudom odredbe čl. 447. Građanskog kodeksa, dok su uslovi pod kojima neosnovano osuđeno lice može ostvarivati pravo na naknadu štete regulisani odredbama novog Krivično-procesnog kodeksa Ruske federacije od 18. 12. 2001. godine (čl. 133-139)³⁶.

Pravo na naknadu štete licu lišenom slobode ili neosnovano osuđenom je jedno od prava kojima se postiže rehabilitacija ovog lica, ukoliko je do lišenja slobode ili neosnovane osude došlo nezakonitom radnjom organa zaduženih za gonjenje, isleđenje krivičnih dela ili radnjama tužilaštva i suda. Prema članu 133. Kodeksa, pravo na naknadu štete imaju lica koja su pretrpela štetu usled nezakonitih radnji organa uprave, tužilaštva i suda, a prethodno su koristila pravno sredstvo protiv odluka nadležnih organa donetih u pretkrivičnom i krivičnom postupku, kao i lica prema kojima su bile određene prinudne mere medicinskog karaktera. Pravo na naknadu štete nije priznato ukoliko je licu bila određena procesna kazna ili mera procesne prinude, ako je lice podlegalo amnestiji ili pomilovanju ili postoje naročite subjektivne okolnosti (maloletstvo, psihičko rastrojstvo) zbog kojih ono ne može biti titular ovog prava.

O zahtevu za naknadu štete rešava se u paričnom postupku. Ukoliko je lice neosnovano lišenom slobode ili neosnovano osuđeno umrlo pre nego što je ostvarilo pravo na rehabilitaciju, bliski rođaci mogu u njegovo ime podneti ovaj zahtev.

---

³⁵ O evoluciji priznavanja prava na naknade štete zbog nezakonitih postupaka sudova u ruskom pravu I odgovornosti države za štetu više u: M. Grubač, Naknada štete zbog nezakonitih radnji pravosudnih organa u SSSR, op. cit., N. Mrvić-Petrović, "Razvoj institute odgovornosti države za štetu u ruskom pravu", Pravo – teorija i praksa, 2001, br. 4, str. 47-57, takođe i u: Произвол правоохранительных органов – практики и первопричины, Произвол при лишении свободы, Права человека в России, rezultati projekta od 28.7. 2004. godine dostupni na <http://www.hro.org/edition/control/2004/07/28-1.php>.

³⁶ Tekst zakona dostupan u elektronskoj verziji na: <http://www.upk.lawmix.ru>.

Naknada za slučaj neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude odnosi se i na materijalnu i na nematerijalnu štetu. Prema članu 135. Kodeksa, oštećenom se garantuje ostvarenje prava na materijalnu štetu zbog: izgubljene zarade i neostvarenih drugih prava po osnovu rada (penzije i slično), oduzetih predmeta, konfiskovane imovine, plaćenih iznosa novčane kazne, procesnih troškova, izdataka za pravnu pomoć i drugih učinjenih materijalnih izdataka koja se priznaju u skladu sa Građanskim kodeksom.

Oštećeni može ostvarivati i pravo na nematerijalnu štetu (čl. 136). Izričito se u ovom članu Kodeksa naglašava da će tužilac licu koje je dobilo rehabilitaciju uputiti službeno izvinjenje. Osim toga oštećeni može tražiti novčanu naknadu nematerijalne štete u parnici. Umesto oštećenog, koji je umro, pravo na naknadu nematerijalne štete mogu ostvarivati i njegovi bliski rođaci. Na zahtev oštećenog, sud može naložiti da se nova sudska odluka objavi u sredstvima javnog informisanja, preko radija ili televizije, a ako nema odgovarajućeg zahteva oštećenog, sud može sudsku odluku uputiti radnoj organizaciji u kojoj je radio oštećeni ili drugim ustanovama.

Oštećeni ovlašćen po čl. 133 Krivičnoprocesnog kodeksa na pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude, ostvaruje ovo svoje pravo tako što se svojim zahtevom obraća nadležnom tužiocu ili sudu. Tužilac ima pravo da odluči o naknadi, a ako zahtevu oštećenog nije udovoljeno, ili on nije saglasan sa rešenjem tužioca, može se obratiti parničnom sudu. Oštećeni može da se zahtevom za naknadu štete obrati i direktno sudu, ukoliko je pre toga ostvario rehabilitaciju. U tom slučaju sud odlučuje po članu 139. o pravima koja retroaktivno priznaje oštećenom. To su prava na naknadu štete, prava po osnovu rada, pravo na penziju i druga prava.

Za razliku od drugih socijalističkih država, u nekadašnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji od pedesetih godina prošlog veka se priznaje pravo na naknadu materijalne štete licu neosnovano osuđenom ili neosnovano lišenom slobode, a od sedamdesetih godina ova lica su mogla da ostvare i pravo na nematerijalnu štetu (po osnovu pretrpljenih bolova, straha ili duševnih patnji). Čak i ranije, u sudskoj praksi (u tadašnjoj republici Sloveniji), presudom Vrhovnog suda te republike br. 5-50 od 02. 02. 1950. godine ustanovljeno je da je dozvoljeno dosuditi naknadu nematerijalne štete i da

ona nije u suprotnosti sa pravnim poretkom, nego je, štaviše, u punoj saglasnosti sa pravnim osećajem i pravnom svesti naroda³⁷.

Zajednička pravna tradicija imala je velikog uticaja i na važeće zakonodavstvo država koje su, posle raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, nastale na njenoj teritoriji. Političke promene i proces ekonomske tranzicije nisu bitnije uticali na osnovnu pravnu regulativu u pogledu priznavanja prava na naknadu štete zbog neosnovane osude ili neosnovanog lišenja slobode. Velike međusobne sličnosti prihvaćenih rešenja u krivičnoprocesnom i obligacionom pravu ukazuju na neprevaziđenu progresivnost nekadašnjih saveznih Zakona o obligacionim odnosima i Zakona o krivičnom postupku, donošenih u drugoj polovini sedamdesetih godina prošlog veka.

I u Sloveniji, kao i u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji na sličan način regulisano je pravo na naknadu štete u korist neosnovano osuđenog ili lica neosnovano lišenog slobode³⁸. Ustavne odredbe o pravu na slobodu i pravima lica lišenih slobode konkretizovane su odgovarajućim odredbama krivičnoprocesnog i građanskog zakonodavstva³⁹. Zahvaljujući doslovnom preuzimanju odredaba nekadašnjeg Zakona o krivičnom postupku SFRJ koji je kao savezni zakon važio na teritoriji cele nekadašnje jugoslovenske države, u svim ovim državama u tekstovima Zakona o krivičnom postupku sadržane su posebne odredbe kojima se uređuju uslovi pod kojima lice neosnovano lišeno slobode ili neosnovano osuđeno može ostvarivati pravo na naknadu štete. One su i formalno svrstane na isti način u procesnim zakonima: u naročitoj glavi u okviru tzv. posebnih postupaka⁴⁰.

---

³⁷ V. Spaić, Pitanje naknade neimovinske štete u našem pravu, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1953, br. 1-2, str. 125.

³⁸ Zakon o kazenskom postupku Republike Slovenije od 65/04 sa kasnijim izmenama (prečišćeni tekst u službenog glasilu br. 32/07), Zakon o kaznom postupku Republike Hrvatske od 62/03, krivičnoprocesno zakonodavstvo Republike Bosne i Hercegovine koje je usaglašeno doneto 01. 3. 2003. godine (za Republiku Srpsku videti Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, «Službeni glasnik Republike Srpske», br. 50/03), Zakonot za kaznena postupka Republike Makedonije («Služben vesnik Republike Makedonije» br. 15/97).

³⁹ Više o odlikama hrvatskog zakonodavstva kod: J. Brežanski, Odgovornost države za štetu u slučaju neopravdane osude ili neosnovanog uhićenja, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, 2003, vol. 24, br. 1, a o ostvarivanju prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode u Republici Srpskoj kod: M. Simovića, op. cit., str. 89-109.

⁴⁰ Radi se o odredbama glave XXXII (čl. 538-546) ZKP Slovenije, glave XXIII (čl. 499-503) ZKP Hrvatske, glave XXXII (čl. 425-433) ZKP Republike Srpske, glave XXXII (čl. 526-534) ZKP Makedonije.

U pogledu određivanja statusa neosnovano osuđenog ili lica neosnovano lišenog slobode, kao i uslova pod kojima ova lica mogu steći i ostvariti pravo na naknadu štete i druga prava koja su sa njihovim statusom povezana sva zakonodavstva su ista: nema ni međusobne razlike niti razlike u odnosu na rešenja prihvaćena važećim zakonodavstvom Republike Srbije. Radi se isključivo o ličnom pravu u korist lica koje se smatra neopravdano osuđenim ili neosnovano lišenim slobode, a izuzetno, u slučaju njegove smrti, njegovi srodnici mogu nastaviti započeti postupak. Sva zakonodavstva na isti način predviđaju dva pravna puta pri ostvarenju prava na naknadu štete: najpre ustanovljavaju obavezu oštećenog da se obrati Ministarstvu pravde, odnosno državnom pravobranilaštvu radi poravnjanja o naknadi štete, a zatim predviđaju mogućnost da oštećeni svoje pravo ostvaruje u parničnom postupku (ako izostane sporazum ili oštećeni ne dobije odgovor od nadležnog državnog organa u roku od tri meseca od podnošenja svog zahteva). Čak su i rokovi za zastarevanje prava na naknadu štete isti i iznose tri godine od štetnog događaja.

I odredbe građanskih zakonodavstava kojima se reguliše pravo na naknadu štete nisu značajnije menjane u odnosu na raniji savezni Zakon o obligacionim odnosima. Republika Slovenija je, posle osamostaljenja, donela Obligacijski zakonik⁴¹. Osnovne koncepcije Zakona o obligacionim odnosima prenete su u ovaj Zakonik. Članom 132 pod nematerijalnom štetom se podrazumeva: prouzrokovanje telesnih i duševnih bolova, nanošenje straha drugom licu, kao i povreda ugleda pravnom licu. Obligacijskim zakonikom naknada nematerijalne štete regulisana je uglavnom identično odredbama čl. 199-205 Zakona o obligacionim odnosima.

Novi Zakon o obveznim odnosima donet je i u Republici Hrvatskoj.⁴² I ovaj zakon je zadržao osnovne koncepcije Zakona o obligacionim odnosima iz 1978. godine. Zakon taksativno ne nabroja vidove nematerijalne štete, već članom 1100 stavom 1 propisuje, da u slučaju «... povrede prava osobenosti sud će, ako nađe da težina povrede i okolnosti slučaja opravdavaju dosuditi pravičnu novčanu naknadu ...». Stavom 2 predviđa »Prilikom odlučivanja o visini, sud će voditi računa o jačini i trajanju izazvanih fizičkih bolova, duševnih bolova i straha». Na taj način u hrvatskom zakonu došlo je do izražaja nastojanje da se kao

---

⁴¹ Zakon je objavljen u «Uradnom listu RS» br. 83/01 od 25. oktobra 2001. godine, a primenjuje se od 2002. godine.

⁴² Objavljen u «Narodnim novinama RH» br.35/05 od 17. marta 2005. godine, a stupio na snagu 2006. godine.

pravno priznata nematerijalna šteta prizna svaka ona koja potiče od prava ličnosti (ali se pri tome mora voditi računa o intenzitetu pretrpljene štete).

U Federaciji Bosna i Hercegovina i Republici Srpskoj na snazi je nekadašnji savezni Zakon o obligacionim odnosima, preuzet 1993. kao republički propis⁴³. U Republici Makedoniji je na snazi Zakon o obligacionim odnosima donet 5. marta 2001. godine, koji na isti način kao i nekadašnji savezni zakon reguliše pravo na naknadu štete (materijalne i nematerijalne)⁴⁴.

Izneti primeri iz uporednog zakonodavstva pokazuju da se pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude sve češće priznaje kao posledica kršenja ustavom garantovanih prava i da prevazilazi značaj subjektivnog građanskog prava. Prihvatanje međunarodnih standarda utiče na sve veću harmonizaciju prava evropskih država u domenu zaštite ljudskih prava, pa tako, posredno, i u oblasti priznavanja prava lica neosnovano osuđenih ili neopravdano lišenih slobode. S obzirom na to da je nekadašnje jugoslovensko pravo omogućavalo pravo na naknadu štete zbog neosnovane osude ili neosnovanog lišenja slobode, kao i na to da je naprednim Zakonom o obligacionim odnosima bilo ustanovljeno pravo na naknadu nematerijalne štete, i sadašnje zakonodavstvo Republike Srbije, kao i drugih država koje su se osamostalile iz sastava nekadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije zasnivaju se na rešenjima iz ranijeg saveznog zakonodavstva.

Zaključak

Garantovanje i ostvarivanje prava na naknadu štete za slučaj neopravdanog lišenja slobode ili nezakonite osude usko je povezano sa zaštitom ustavnosti: ono predstavlja simboličnu proveru spremnosti demokratski orijentisane države da snosi posledice nezakonitog i nepravilnog rada njenih organa i da brine o zaštiti prava svojih građana u slučaju neosnovanog posezanja za krivičnopravnom represijom. Ovo opredeljenje, podstaknuto aktivnostima Saveta Evrope i Evropskog suda za ljudska prava, sve više dolazi do izražaja i u nacionalnim zakonodavstvima. Međutim, tradicija utiče da se organizaciono i pravno-tehnički mehanizam ostvarenja prava na naknadu štete u slučajevima neosnovanog lišenja slobode ili osude uobličava na različite načine. Otuda će način ostvarivanja ovog prava najpre zavistiti od toga da li se

⁴³ «Službeni glasnik Republike Srpske» br. 17/93.

⁴⁴ «Služben vesnik Republike Makedonije» br. 18/01.

priznaje odgovornost države za propuste koji su doveli do kršenja prava lica neosnovano lišenog slobode ili osuđenog, ili se svodi na odgovornost državnog organa ili službenika koji je nezakonito postupao u konkretnom slučaju. Osim toga, postoje razlike i u procesnim putevima koje je moguće koristiti radi ostvarivanja ovog prava.

Ustavni karakter prava na slobodu i sigurnost nameće neophodnost da se šteta pričinjena licu neosnovano lišenim slobode ili neosnovano osuđenim naknadi, makar *ex gratia*, ukoliko se ne dopušta mogućnost da država bude odgovorna za takvu štetu. Ovakvi sistemi odgovornosti za štetu, zasnovani isključivo na krivici, kao subjektivnom osnovu odgovornosti, svojstveni su državama anglo-američkog područja. Pa ipak, i u ovim državama tradicija se menja i statutarnim odredbama se, pored štetnika, država obavezuje na naknadu štete, naročito ako se radi o kršenjima ustavom garantovanih prava građana. Štaviše, upravo u ovakvim slučajevima isplaćuju su se kaznene naknade štete koje treba da posluže kao primer drugima da je nedopuštena praksa kršenja tuđih ustavnih prava i da odvrate štetnika od daljih takvih postupaka. U kontinentalno-evropskom pravnom sistemu pravo na naknadu štete u korist neosnovano osuđenog lica temelji se na ustavu, a konkretizuje se kroz opšte odredbe građanskog zakonodavstva ili kroz krivičnoprocesne odredbe. Ono ima kompenzatornu prirodu, ali uprkos tome, poslednjih decenija sve češće se u praksi zapaža da naknada zadobija kazneni karakter (naročito zbog povrede časti i ugleda oštećenog informacijama objavljenim u javnim glasilima).

Procesi demokratizacije društva i reforme pravnog sistema u cilju uspostavljanja vladavine prava nerazdvojno su povezani sa potrebom zaštite ustavom garantovanih prava i sloboda građana, kako pokazuju primeri iz ruskog zakonodavstva. Iako se može pretpostaviti da stanje u praksi nije uvek zadovoljavajuće, ipak se ne može prenebreći činjenica da se na celokupnom evropskom prostoru sve veći značaj daje zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda. Zato i ova analiza stranih zakonodavstava pokazuje nesumnjivo da je garantovanje i ostvarivanje prava na naknadu štete za slučaj neopravdanog lišenja slobode ili nezakonite osude nerazdvojno povezano sa zaštitom ustavnosti: ono predstavlja simboličnu proveru spremnosti demokratski orijentisane države da snosi posledice nezakonitog i nepravilnog rada njenih organa i da brine o zaštiti prava svojih građana u slučaju neosnovanog posezanja za krivičnopравnom represijom.

Prof. Nataša Mrvić-Petrović, PhD
Prof. Zdravko Petrović, PhD

COMPENSATION FOR ARBITRARY DETENTION OR ARBITRARY CONDEMNATION IN THE FOREIGN LAWS

Paper analyses methods of compensations for arbitrary detention or wrong conviction in certain laws of Common Law and Civil Law legal systems. It finds that in the states following the Common Law legal tradition, a priority had been placed on the constitutional character of the right to freedom and security, while granting the right to compensation to the person, affected by arbitrary restraint or wrong conviction, at least ex gratia was provided, unless there is an legal option available to hold state accountable for that damage. However, according to the international standards, states more and more frequently commit themselves to compensations, through the adoption of laws and regulations, when it comes to the violations of constitutionally guaranteed citizen rights that might be somehow related to the omissions of public bodies in performance of their duties.

In the legal system of continental Europe, or in other words in the Civil law system, the right to comeensation in favour of the wrongly convicted person is based on the Constitution, while it is further specified through the general provisions of civil laws or through criminal procedure provisions. It is compensatory in its nature, while it appears that it gradually acquires a punitive character. Despite the differences in applicable mechanisms, their key common feature lays in the fact that the right to compensation in all these cases should redress violations of the right to freedom guaranteed by both constitution and international acts.

Key words: compensations, right to freedom, internatioanl human rights, arbitrary conviction, arbitrary detention